

JĘDRZEJ TOMASZ KAŁUŻNY*

ANGELIKA WOCHNA**

Wyposażenie liturgiczne kościoła pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego w Spycimierzu

STRESZCZENIE | Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Spycimierzu jest najstarszą parafią na terenie gminy Uniejów. Wzmianki historyczne na temat jej funkcjonowania pochodzą z początku XII w. Mimo wielu zmian w funkcjonowaniu, a także wznoszeniu nowych kościołów na terenie parafii, we wnętrzu obecnej świątyni zostało zachowanych wiele niezwykle cennych, zabytkowych przedmiotów sakralnych.

SŁOWA KLUCZOWE | Spycimierz, parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, szaty liturgiczne, naczynia liturgiczne, kościół w Spycimierzu

Liturgical equipment of the church of the Exaltation of the Holy Cross in Spycimierz

SUMMARY | The parish of the Exaltation of the Holy Cross in Spycimierz is the oldest parish in Uniejów municipality. Historical records about its functioning date back to the beginning of the 12th century. Despite many changes in its functioning, as well as the construction of new churches in the parish, many extremely valuable, historic sacred objects have been preserved inside the present temple.

KEYWORDS | Spycimierz, parish of the Exaltation of the Holy Cross, liturgical vestments, liturgical vessels, church in Spycimierz

* Jędrzej Tomasz Kałużny, dr, absolwent Katedry Historii Średniowiecznej, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, ul. Kamińskiego 27a, 90-219 Łódź; pracownik Urzędu Miasta w Uniejowie, Centrum Spycimierskie Boże Ciało, ul. bł. Bogumiła 13, 99-210 Uniejów; e-mail: jedrzej.kaluzny@interia.pl, <https://orcid.org/0000-0003-1337-0329>

** Angelika Wochna, historyk amator, regionalistka, pracownik Muzeum Fabryki w Łodzi (dział promocji i marketingu), ul. Drewnowska 58, 91-002 Łódź; e-mail: angelika.wochna@interia.pl

Szkic losów kościoła spycimierskiego i jego uposażenia na przestrzeni wieków

Najstarsze wzmianki o parafii spycimierskiej, a co za tym idzie funkcjonującego kościoła, pochodzą już sprzed ponad dziewięciu wieków. Odnotowane zostały one w kronice Anonima tzw. Galla. Zgodnie z tym zapisem książę Bolesław Krzywousty zajął Spycimierz, więząc arcybiskupa gnieźnieńskiego Marcina, co datowane jest na lata 1106–1107¹. W kolejnym z zapisów, odnoszącym się najprawdopodobniej do 1108 r., kronikarz odnotował zaś, że „Arcybiskup gnieźnieński Marcin [...] w kościele swoim w Spycimierzu odprawiał spowiedź. [...] Któryś ze służących [...] pobiegł do drzwi kościoła, wołając, że Pomorzanie są tuż tuż [...], a [...] drewniany kościół w każdej chwili mógł być spalony [...]”².

Pierwotny kościół spycimierski był więc budowlą drewnianą ze znajdującym się przy nim drewnianym krytym gankiem. W opisywanym czasie nie był to też budynek nowy, możliwe więc, że istniał już znacznie wcześniej. Położony nieopodal grodu kasztelańskiego, pełnił zapewne funkcję parafii grodowej, mając przy tym charakter kościoła parafialnego. Sama parafia wchodziła zaś w skład archidiaconatu łęczyckiego. Taki stan rzeczy utrzymano do końca XIII w., kiedy to Spycimierz został włączony do nowo powołanego archidiaconatu uniejowskiego³.

W późniejszym czasie włości spycimierskie przeszły w ręce prywatne, ponieważ podczas najazdu krzyżackiego z 20 września 1331 r. właścicielem grodu był Paweł Ogon. Podczas wspomnianej rejsy oddziały zakonne obległy i spaliły gród oraz wieś. Zniszczeniu uległ najpewniej również kościół.

Kolejna zmiana własności dawnej kasztelanii Spycimierza nastąpiła kilka lat później, kiedy Spycimierz włączono w skład dóbr królewskich. W 1347 r. król Kazimierz Wielki przekazał Spycimierz z grodem i okolicznymi wsiami arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Jarosławowi Bogorii ze Skotnik. Zapewne również w tym czasie wzniesiono nowy kościół parafialny, któremu nadano wezwanie Świętego Krzyża, po raz pierwszy odnotowane 30 kwietnia 1423 r. przez plebana Stanisława Piórkę.

1 A. Szymczakowa, *Wiejskie zaplecze Uniejowa do schyłku XVI wieku* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 179; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1877, nr 7.

2 Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, R. Grodecki (przekł.), wyd. 4, Wrocław 1975, s. 116.

3 A. Szymczakowa, *Wiejskie zaplecze Uniejowa...*, dz. cyt., s. 189–193.

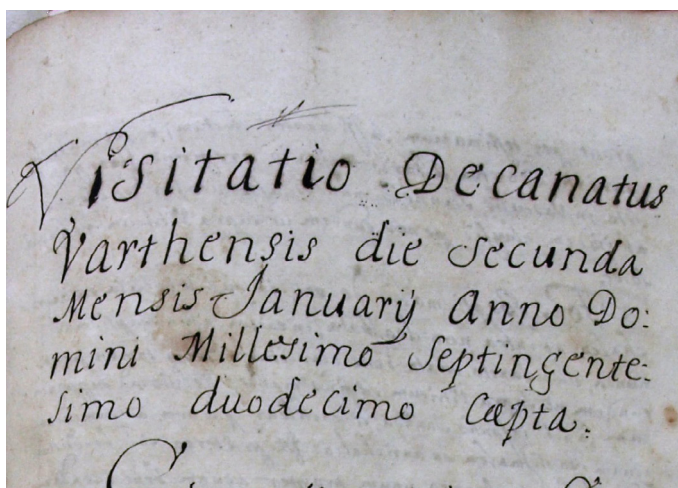
Początek XV w. otwiera ponadto listę potwierdzonych źródłowo kapłanów, pełniących funkcje proboszczów spycimierskich, w której skład wchodziło kolejno: Wojciech, Blizbor, Nawój z Tęczyna i Morawicy, Stanisław zwany Piórko, syn Piotra z Szadku, Maciej, syn Mikołaja z Grodzca i Modliszewa h. Dryja, Leonard, syn Wojciecha ze Skalbmierza, Andrzej z Zadzimia oraz Marcin z Sułkowic, który przekazał swoją parafę arcybiskupowi Zbigniewowi Oleśnickiemu. Arcybiskup wcielił ją w 1491 r. do uposażenia kolegium mansjonarzy przy kolegiacie w Uniejowie⁴.

Od tej pory senior – precentor mansjonarzy, zobowiązany był do wysyłania w każdą niedzielę jednego kapłana do kościoła w Spycimierzu. Za szczególne uroczystości, podczas których w spycimierskiej świątyni miało zjawiać się całe kolegium, uznano święta związane z uhonorowaniem Krzyża Świętego, czyli dzień wezwania i konsekracji kościoła, to jest dzień znalezienia św. Krzyża, przypadający na 3 maja, oraz święto podwyższenia św. Krzyża – 14 września. Przybywający do kościoła mansjonarze mieli również zagwarantowany transport na trasie Spycimierz–Uniejów, co także odnotowano w Księdze uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, datowanej na ok. 1521 r.⁵ W okresie XVII–XVIII w. spycimierska parafia była jedną z mniejszych w archidiecezji, nosiła zaś nadal wezwanie Podwyższenia Krzyża Świętego, co odnotowano w dokumentacji wizytacji dóbr arcybiskupich z 1728 r. Ówczesny kościół był budowlą drewnianą, podłużnie orientowaną. Na dachu świątyni znajdowała się niewielka wieżyczka. W jego wnętrzach poza wyposażeniem stałym, jak ołtarze (główny pw. św. Krzyża z polichromowaną figurą ukrzyżowanego Chrystusa oraz boczne pw. NMP

4 Tamże, s. 189, 191–193; J. Bieniak, *Paweł Ogon wojewoda łęczycki* [w:] PSB, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 367; M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448 r.*, Poznań 2003, s. 319–320; A. Kowalska-Pietrzak, *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce Centralnej. Archidiaconaty łęczycki i uniejowski*, Łódź 2014, s. 142, 143, 360, 386, 407; J. Kurtyka, *Tęczynscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 279–281; A. Jabłońska, *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005, s. 36, 113–114, 164; T. Marszał, *Szadkowski słownik biograficzny. Średniowiecze i renesans*, Łódź 2012, s. 26; L. Poniewozik, *Pralaci i kanonicy wiślicy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004, s. 170–174; T. Nowak, *Duchowieństwo ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XV i początku XVI wieku*, Wieluń 2017, s. 24, 29–30; Z. Wilk-Woś, *O plebanach miejskim i wiejskim*, „Biuletyn Uniejowski” 2016, t. 5, s. 32.

5 A. Szymczakowa, *Wiejskie zaplecze Uniejowa...*, dz. cyt., s. 193–194; J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, J. Łukowski, J. Korytkowski (wyd.), t. 1, Gniezno 1880, s. 355–356.

Częstochowskiej i pw. św. Onufrego), odnotowywano przedmioty użytkowe, takie jak naczynia, szaty i księgi liturgiczne, chrzcielnica, srebrna wieżyczkowa monstrancja oraz trzy dzwony. W 1752 r. na wyposażeniu kościoła znalazła się zachowana do dziś monstrancja podarowana przez kasztelana spycimierskiego Jana Mączyńskiego i jego żonę Anielę. Z biegiem czasu świątynia zaczęła podupadać, co odnotowywano w kolejnych zapisach lustracyjnych. W 1779 r. stan kościoła opisywano jako najmizerniejszy, z krzywymi ścianami. Podejmowano wówczas drobne naprawy. Mimo to arcybiskup Antoni Kazimierz Ostrowski w kolejnym roku wydał polecenie budowy nowej świątyni. Nowy kościół, który w dużej mierze sfinansowano ze sprzedaży srebrnych wotów dziękczynnych, był drewnianym kościółkiem z sygnaturką, do którego przeniesiono wyposażenie z poprzedniej świątyni. Ołtarz główny ozdobiono zniszczoną figurą Chrystusa ukrzyżowanego, pomalowaną na czarno ze złoceniami. Zachowano również dawne wezwanie⁶.

Ryc. 1. Nagłówek opisu parafii spycimierskiej z wizytacji archidiaconatu uniejowskiego z 1712 r.⁷

6 H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 394–396. We wspomnianej pracy autorka powołuje się ponadto na niepublikowany tekst: J. Szymczak, *Dziewięć wieków parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Spycimierzu*; M. Różański, *Duchowieństwo parafialne archidiaconatu uniejowskiego w XVIII w. Studium prozopograficzne*, Łódź 2010, s. 67.

7 Archiwum Diecezjalne we Włocławku, wizytacje arcybiskupów gnieźnieńskich, sygn. AAG. Wiz. 9.

Po podziale rozbiorowym ziem polskich dokonano nowej organizacji kościelnej. W 1818 r. parafia spycimierska, będąca dotychczas częścią archidiecezji gnieźnieńskiej, włączona została do diecezji wrocławskiej⁸. W 1863 r. srebrny krzyż, znajdujący się w kościele, przeznaczono na fundusz powstania styczniowego.

Okolo 1865 r. po latach przerwy ponownie usamodzielniono parafię spycimierską, mimo to borykała się ona z trudnościami i częstymi zmianami proboszczów i administratorów. Byli to księża: Marcin Kowalewski, Augustyn Skwarczyński, Melchior Kawczyński, Jan Przywieczerski, Antoni Kurowski, Kajetan Jurkowski, Marian Nassalski, Marian Fulman, Adam Susicki, Stanisław Ławiński, Aleksander Żurawski, Bronisław Świeżewski, Edward Pawłowski, Antoni Leśniewski, Stanisław Kołodziejczyk oraz Alfons Weyss⁹.

Ponadto w ostatnich dekadach XIX w. przy kościele spycimierskim powołano Bractwo Adoracji Świętego Krzyża¹⁰. Okres XIX w. to również czas, w którym w sposób szczególny zaczęto celebrować obchody Bożego Ciała poprzez ozdabianie dróg i sypanie kwiatnych kobierców.

Międzywojennymi proboszczami parafii w Spycimierzu byli zaś księża Marian Chwiłowicz, Leon Michałowski, S. Zaborowicz i Czesław Łodziejewski¹¹. W 1920 r. we wnętrzu kościoła umieszczono nowy krucyfiks. Stary, zabytkowy przeniesiono na zewnątrz świątyni do tzw. ogrójca. Średniowieczny krucyfiks przetrwał w Spycimierzu aż do czasów II wojny światowej. W 1943 r. kościół rozebrano, a z materiału rozbiórkowego wybudowano w Uniejowie „szlachtuz” – ubojnię zwierząt. Zabytkowy drewniany krucyfiks spalono. Wcześniej jednak wpisano go do katalogu zabytków. Z całej figury ocalała jedynie głowa, która przechowywana jest obecnie w Muzeum Narodowym w Poznaniu, w Galerii Sztuki Średniowiecznej¹².

Po II wojnie światowej proboszczami parafii byli kolejno: Henryk Wiczorek, Lucjan Zielonkiewicz, Karol Mendera, Zenon Mateja, Bronisław

8 J. Kita, *Lata Zaborów 1793–1918. Wielki Kryzys* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, dz. cyt., s. 425.

9 J. Kita, *Lata Zaborów...*, dz. cyt., s. 585, 591–592.

10 Tamże, s. 578.

11 P. Waingertner, *W drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, dz. cyt., s. 51.

12 A. Owczarek, *Średniowieczny zabytek ze Spycimierza*, <https://uniejow.pl/aktualnosci/średniowieczny-zabytek-ze-spycimierza.html> [dostęp: 17.03.2022]; H. Klata, *Było – nie minęło. Gawęda o Śpicimierzu*, „Ład Boży”, dodatek do „Niedzieli” 2000, nr 16, s. 3.

Karwowski, Wojciech Krzywański, Krystian Michalak, Krzysztof Czyżak, Maciej Dyoniziak, Wojciech Kaźmierczak oraz Dariusz Ziemniak¹³. Nowy kościół spycimierski wzniesiono w latach 1945–1946. Dwa lata później do konstrukcji dobudowano wieżę. Ołtarze boczne sprowadzono ze Skępczniewa. Zachowano również tradycyjne wezwanie. W latach 1977–1983 świątynię w całości poddano renowacji, kilka lat później podjęto jednak decyzję o budowie kolejnej świątyni, tym razem murowanej, która powstała w latach 1986–1992, również zachowując historyczne wezwanie Podwyższenia Krzyża Świętego. W początkach XXI w. kościół wyposażono w organy, a na placu przykościelnym wzniesiono ołtarz polowy¹⁴.

Zachowane zabytki sakralne na wyposażeniu kościoła

Bogata historia spycimierskiej świątyni, poza wspomnianymi już opisami i udokumentowanymi losami, jest unaoczniona dzięki zachowanym w jej wnętrzach zabytkowym przedmiotom o przeznaczeniu liturgicznym¹⁵.

Jeden z najważniejszych zabytków ruchomych to wspomniana już monstrancja z ok. 1752 r., ufundowana przez Anielę Mączyńską i Jana Mączyńskiego, kasztelana spycimierskiego (ryc. 2). Monstrancja, prezentująca styl rokoka, wykonana została ze złoczonego srebra poprzez techniki trybowania, odlewu i cyzelowania. Posiada owalną, uskokową stopę z cokolikiem ozdobionym ornamentami roślinnymi. Na płaszczu stopy zlokalizowano herby Poraj, Świnka oraz wizerunki Matki Boskiej i Chrystusa zmartwychwstałego w rocaillowych kartuszach. Monstrancja ma prosty, tralkowany trzon oraz kulisty nodus, nad którym zlokalizowano trzon z pierścieniami i kulistymi talerzami. Do trzonu przymocowano esowate ramiona w formie kogucich grzebieni, na których końcach znajdują się wizerunki św. Piotra i św. Pawła. Zabytek wieńczy gloria o słonecznym kształcie, z tarczą zdobioną motywem liści i gronami latorośli, a także kamieniami syntetycznymi, zaś pod

13 J. Chańko, *WPRL 1945–1989* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, dz. cyt., s. 264, 270.

14 *Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków*, 68/253/6, 68/255/3; <https://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/parafia-i-kosciol/> [dostęp: 17.03.2022]; J. Chańko, *WPRL 1945–1989...*, dz. cyt., s. 270–274; M. Jabłoński, *Samorządowy Uniejów w latach 1990–2020* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, dz. cyt., s. 591–594.

15 J. Salm, *Zabytki Uniejowa i miejsko-wiejskiej Gminy Uniejów* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, dz. cyt., s. 699–700.

nią postać Matki Boskiej Niepokalanej. Na rewersie glorii widnieje tarcza z drobnym ornamentem roślinnym. Powyżej prostej puszkę znajdują się półpostać Boga Ojca i Oko Opatrzności. Nad całością umieszczona jest niewielka korona z krzyżem¹⁶.

Ryc. 2. Monstrancja z 1752 r.

Źródło: zbiory prywatne

Kolejną monstrancją, którą możemy odnaleźć w spisie zabytków, jest pochodzące z przełomu XIX i XX w. barokizujące ostensorium o wielkości ok. 60 × 19 cm. Wykonano je z mosiądzu i ołowiu w technice odlewu oraz trybowania. Niestety, w spisie brakuje danych dotyczących warsztatu czy darczyńców tego zabytku. Monstrancja posiada okrągłą, profilowaną stopę, trzon zwężający się do góry, a także owoidalny nodus. Gloria ze złożonych promieni ma dobrze zachowaną, szklaną puszkę. Wokół promieni znajduje się delikatny, ołowiany ornament o kształcie ślimakowatym z widoczną wpisaną literą „C”. Wieńczy ją prosty krzyż wychodzący ponad złożone promienie¹⁷.

16 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/253/12; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 5, *Województwo poznańskie*, T. Ruszczyńska i A. Sławska (red.), z. 26: *Powiat turecki*, M. Kwiczala (oprac.), Warszawa 1959.

17 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/253/13.

Warto wyróżnić także pochodzący z początku XVII w. kielich (ryc. 3). Renesansowe naczynie wykonano ze złożonego srebra w technice odlewu i trybowania. Całość jest wielkości 21 × 15,5 cm. Stopa kielicha ma kształt sześciodzielnej rozety, jest płaska z ażurowym cokołem zdobionym kwiatami lili i rozetami. Na brzegach widoczne są pojedyncze kwiatki z zauważalnymi brakami kilku z nich. W niektórych miejscach na płaszczu stopy znajdują się zdobienia w kształcie liści i owoców, a także plakietki uskrzydłych głów anielskich. Na podstawie widoczna jest punca w postaci lili heraldycznej oraz inicjału „H”. Zgrubienie na trzonie w kształcie spłaszczonej kuli ozdobione zostało kwiatami ułożonymi na sześciu rantach, między którymi znajduje się putta. Pod nodusem jest sześcioboczny talerz. Na pierścieniach sześciodzielnych widać napis „IHESUS CHRISTVS”. Zwieńczeniem trzonu jest koszyczek z trzema uskrzydłonymi anielskimi głowami i wolutowymi splotami, w które ujęto czarę o tulipanowym kształcie¹⁸.

Ryc. 3. Kielich z XVII w.
Źródło: zbiory prywatne

¹⁸ Tamże, 68/253/14; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, dz. cyt.

Parafia może poszczycić się także kielichem pochodzącym z pierwszej połowy XVII w. Ten późnorenesansowy zabytek o wielkości 23,5 × 13 cm został wykonany ze złoczonego srebra w technice odlewu i trybowania. Naczynie posiada okrągłą, płaską i uskokową stopę, na której znajduje się cokolik z ornamentem w motywach wolut i lilii. Trzon jest okrągły, zwężający się ku gruszkowatemu nodusowi, ozdobionemu trzema anielskimi główkami. Powyżej i poniżej nodusa widać dwa talerze. Jeden, zwieńczający trzon, jest płaski i ovoidalny, natomiast drugi, znajdujący się powyżej zgrubienia, ma kształt kielicha zdobionego w liście. Na szczycie ulokowana została tulipanova czara opierająca się na ażurowym koszyczku z okuciowym ornamentem w kształcie wolut i uskrzydłonych główek. Wraz z kielichem zachowano w dobrym stanie także patenę¹⁹.

Ostatnie naczynie liturgiczne, o którym warto wspomnieć, to neostylowy kielich z końca XIX w. o wysokości 21 cm, wykonany z cyny złoczonej. Naczynie jest darem dla parafii Spycimierz od proboszcza, księdza Jana Sroki. Kielich posiada sześciopodzielny stopę z wysokim, profilowanym brzegiem, który wieńczy czworoboczny trzon pokryty dekoracjami kwiatowymi, głównie łodygami roślin, różami o charakterze ornamentu muszlowego. Posiada on także gładki, gruszkowaty, złoczonej nodus przechodzący w kulistą złoczoną czaszę z wywiniętą wargą. Całość osadzono w bogato zdobionym motywami róży i rocaill'em koszyczek, zwieńczony koroną z heraldycznych lilii²⁰.

Pośród wielu zabytków znalazła się także kolekcja przepięknie zdobionych szat liturgicznych. Wszystkie dla ułatwienia opisu nazwano od głównego koloru występującego na wierzchniej stronie, wykorzystywanego podczas odpowiadających im dni kalendarza liturgicznego.

Ornat czerwony – barokowy, pochodzący z połowy XVIII w. (ryc. 4 i 5). Wykonany jest głównie z naturalnego jedwabiu, haftowany, z dodatkowymi aplikacjami. Całość oblamowana została różową i niebieską nicią. W centralnej części, na naturalnym zielonym jedwabiu, znajduje się pionowy haft przedstawiający kwiaty granatu oraz liście. Panel ten ozdobiono haftem płaskim złotą i srebrną nicią z dodatkowo wszytymi koralami. Panele boczne wykonano z czerwonego jedwabiu, na których dostrzec można kwiaty

19 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/253/15; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, dz. cyt.

20 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków.

dzwonka i granatu na długiej łodydze. Haft w tej części jest także płaski, wykonany nićmi złotą i srebrną. Przy kolumnie widoczna jest złota, klockowa koronka. Miejscami tkanina została nieco poprzecierana²¹.

Ryc. 4 i 5. Ornat czerwony z XVIII w. Zdjęcie lewe przedstawia tył szaty, zdjęcie prawe przód

Źródło: zbiory prywatne

Ornat zielony – jedwabny, neostylowy ornat z XIX w., zdobiony metodą haftu (ryc. 6 i 7). Na jasnozielonym naturalnym jedwabiu ma wyszywane róże, zarówno kwiaty, jak i łodygi.

Ornat fioletowy – rokokowa szata wykonana w drugiej połowie XVIII w. z jedwabiu i brokatu (ryc. 8). Boki są w kolorze fioletu, zaś kolumna i kołnierz w kolorze niebieskim. Całość ozdobiona została drobnymi kwiatami i złotą lamówką²².

Ornat biały – rokokowy, jedwabny ornat z przełomu XVIII i XIX w. (ryc. 9 i 10). W katalogu zabytków wymieniono dwie różne szaty, wydaje się jednak, że z biegiem czasu starszy ornat posłużył do stworzenia nowego. Panel środkowy dekorowany jest prostym, falowanym haftem z motywami kwiatów. Nowe panele boczne z jasnego jedwabiu zostały dosztukowane²³.

21 Tamże, 68/253/16; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, dz. cyt.

22 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/253/17.

23 Tamże, 68/153/18.

Ryc. 6 i 7. Ornat zielony. Zdjęcie lewe przedstawia przód szaty, zdjęcie prawe tył
Źródło: zbiory prywatne

Ryc. 8. Ornat fioletowy
Źródło: zbiory prywatne

Ryc. 9 i 10. Ornat biały. Zdjęcie lewe przedstawia tył szaty, zdjęcie prawe przód
Źródło: zbiory prywatne

Ornat biały – współczesny ornat z drugiej połowy XX w. (ryc. 11 i 12). Wykonany został z naturalnego jedwabiu, zdobionego haftem. W centralnej części ma haftowaną postać Matki Boskiej w otoczeniu prostych ornamentów oraz haftowanych kwiatów przypominających osty. Boki kolumny oraz brzegi laminowane są złotą taśmą. W dokumentacji parafii pojawia się rozbieżność datowania, gdyż jeden z opisów wskazuje, że jest to szata pseudobarokowa z I połowy XIX w., być może nowe datowanie wynika z późniejszych przeróbek tej szaty²⁴.

Ornat fioletowy – szata liturgiczna z połowy XIX w. wykonana z jedwabiu i brokatu, zdobiona haftem łańcuszkowym (ryc. 13). Boki zostały utkane maszynowo w splocie diamentowym. Środek wyznaczony jest poprzez taśmę jedwabną, haftowaną ornamentem kwiatowym, ułożoną w kształcie krzyża. Galony zostały wyhaftowane i wyszyte koralami²⁵.

Ornaty to nie jedyne zabytkowe szaty liturgiczne zachowane na terenie parafii spycimierskiej. W katalogu odnotowane zostały także kapy eucharystyczne.

24 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/253/19.

25 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/153/20.

Ryc. 11 i 12. Ornat biały z XX w. Zdjęcie lewe przedstawia tył szaty, zdjęcie prawe przód
Źródło: zbiory prywatne

Ryc. 13. Ornat fioletowy z XIX w.
Źródło: zbiory prywatne

Kapa zielona – pochodząca z pierwszej połowy XVIII w. szata wykonana została w stylu barokowym z naturalnego jedwabiu i udekorowana kolorowym haftem przedstawiającym liczne wzory kwiatowe. Na całej pościeli tkaniny widoczne są naręczna dużych kwiatów. Kwiaty wyhaftowano w kolorach: brązowym, niebieskim, różowym, srebrnym i żółtym. Przez środek, wytyczony srebrną taśmą aż do samego kaptura, wiedzie pas zdobiony pojedynczymi łądogami i kwiatami maku dodanymi w I połowie XIX w.²⁶

Kapa biała – datowana na XVII w. jedwabna, kolorowo haftowana szata, wykonana w stylu rokoko. Na całej tkaninie widoczne są bogate kompozycje florystyczne, łądogi kwiatów, zwisające liście czy kłosa. Obrzeża kapy ozdobione zostały bukietami kwiatów. Nici do haftów są głównie w kolorach niebieskim, różowym i zielonym. Szlak i kaptur zostały dodane w XIX w.²⁷

Do niezwykle cennych elementów wyposażenia wewnętrznego kościoła należy zaliczyć bogate przykłady snycerki. Drewniane ołtarze wykonane w XVII w. przeniesione zostały ze Skęczniewa po 1945 r., wzbogacając tym samym parafę spycimierską o kolejne zabytki sztuki sakralnej. Wraz ze sztukaterią ołtarzy, w tym XVIII-wiecznymi figurami dziewic z ołtarza głównego, należy zwrócić uwagę także na świeczniki pochodzące z XVIII w.²⁸ oraz krucyfiks z XIX w.

Dwa ołtarze boczne wymienione w katalogu to niezwykle bogato wykończone dzieła sztuki drewnianej (ryc. 14 i 15). Ze względu na obrazy w środku retabulum nazwane zostały adekwatnie: ołtarzem bocznym pw. Przemienienia Pańskiego²⁹ oraz ołtarzem bocznym pw. Matki Boskiej Niepokalanej³⁰. Oba wykonane są w stylu barokowym z licznymi polichromiami, mają wielkość 90 × 199 × 460 cm. Stworzono je jako konstrukcje przyścienne, jednoosiowe, z uszami w formie częściowej kratki przepłataney ślimacznicami, całość jest złocona i srebrzona. Na wolutach widnieją ozdoby pod postacią aniołów. Sarkofag mensy ozdobiony został położonym pośrodku medalionem oraz liśćmi na zewnętrzach. Na cokołach predelli znajdują się figury dwóch świętych w pozach tanecznych. Na ołtarzu pw. Przemienienia

26 Tamże, 68/253/21.

27 Tamże.

28 Tamże.

29 Tamże, 68/253/3; *Katalog zabytków Sztuki w Polsce*, dz. cyt.; W. Kujawski, *Spycimierz*, „Ład Boży”, dodatek do „Niedzieli” 1992, nr 19.

30 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków, 68/253/6; *Katalog zabytków Sztuki w Polsce*, dz. cyt.; W. Kujawski, *Spycimierz*, dz. cyt.

Ryc. 14 i 15. Ołtarze boczne. Zdjęcie lewe przedstawia ołtarz Przemienienia Pańskiego, zdjęcie prawe ołtarz Matki Boskiej Niepokalanej.

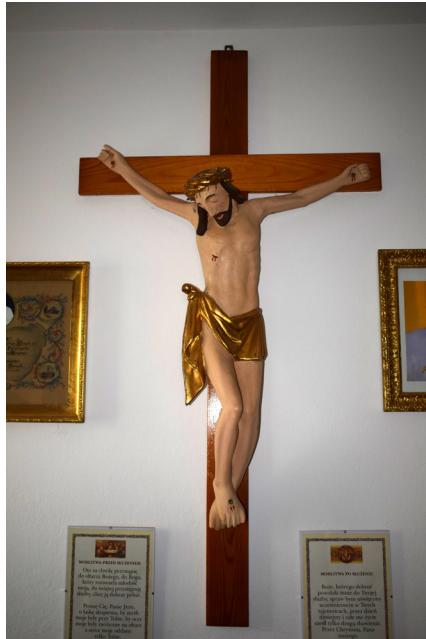
Źródło: zbiory prywatne

Pańskiego jest figura św. Katarzyny Aleksandryjskiej i postać niezidentyfikowanej świętej. Natomiast na ołtarzu pw. Matki Boskiej znajdują się figury św. Barbary i św. Katarzyny Sienieńskiej. Retabulum z obrazami olejnymi na płótnie pochodzi z I połowy XIX w. Na szczycie ołtarzy widnieje gloria z inicjałami IHS na jednym i ornamentem na drugim. Zwieńczenie jest w formie srebrnych obłoków, na których widoczne są anielskie głowy. Na nowym ołtarzu głównym znajdują się drewniane, polichromowane figury dziewic z pierwszej połowy XVIII w.³¹

Pośród mniejszych, ale nie mniej cennych zabytków w kościele znajduje się krucyfiks z XIX w. (ryc. 16). Drewniany krzyż o wielkości 80 × 145 cm zdobiony jest polichromią i złoceniami. Na współcześnie dorobionych ramionach krzyża widnieje figura Jezusa Chrystusa z położoną na ramieniu głową w koronie cierniowej. Ciało Zbawiciela ukazane zostało schematycznie jako wychudzone, z gwoździami przebijającymi dłonie i stopy. Figura posiada złożoną koronę cierniową oraz złożone perizonium przewiązane przez biodra, z opadającą po boku fałdą. Krzyż pierwotnie

31 Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków.

wisiał na zewnątrz prezbiterium starego kościoła. W archiwum można zobaczyć także stare zdjęcia krzyża, które pokazują, że złocenia dodano w trakcie restauracji zabytku³².

Ryc. 16. Krucyfiks

Źródło: zbiory prywatne

Warto wspomnieć również o zabytkach, które znajdują się w zbiorach parafii, a które z pewnych względów nie zostały odnotowane w zbiorze katalogu zabytków. Są to w głównej mierze szaty liturgiczne – ornaty i kapy, przechowywane, jak się wydaje, w poprzedniej, drewnianej świątyni. Po jej rozbiórce trafiły do zbiorów obecnego kościoła.

³² Tamże.

Bibliografia

Źródła

- Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, R. Grodecki (przekł.), wyd. 4, Wrocław 1975.
Archiwum Diecezjalne we Włocławku, wizytacje arcybiskupów gnieźnieńskich.
Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 1, Poznań 1877.
Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, J. Łukowski, J. Korytkowski (wyd.), t. 1, Gniezno 1880.
Spycimierz – kościół par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wykaz zabytków.

Opracowania

- Bieniak J., *Paweł Ogon wojewoda łęczycki* [w:] PSB, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 367.
Chańko J., *WPRL 1945–1989* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 211–355.
Czyżak M., *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448 r.*, Poznań 2003.
Jabłońska A., *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005.
Jabłoński M., *Samorządowy Uniejów w latach 1990–2020* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 359–627.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 5, *Województwo poznańskie*, T. Ruszczyńska i A. Sławska (red.), z. 26: *Powiat turecki*, M. Kwiczala (oprac.), Warszawa 1959.
Kita J., *Lata Zaborów 1793–1918. Wielki Kryzys* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 453–510.
Kłata H., *Było – nie minęło. Gawęda o Śpicimierz*, „Ład Boży”, dodatek do „Niedzieli” 2000, nr 16, s. 3
Kowalska-Pietrzak A., *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce Centralnej. Archidiaconaty łęczycki i uniejowski*, Łódź 2014.
Kujawski W., *Spycimierz*, „Ład Boży”, dodatek do „Niedzieli” 1992, nr 19, s. 5.
Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.

- Marszał T., *Szadkowski słownik biograficzny. Średniowiecze i renesans*, Łódź 2012.
- Nowak T., *Duchowieństwo ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XV i początku XVI wieku*, Wieluń 2017.
- Poniewozik L., *Pralaci i kanonicy wiśliccy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004.
- Różański M., *Duchowieństwo parafialne archidiakonatu uniejowskiego w XVIII w. Studium prozopograficzne*, Łódź 2010.
- Salm J., *Zabytki Uniejowa i miejsko-wiejskiej Gminy Uniejów* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 643–692.
- Szymczakowa A., *Wiejskie zaplecze Uniejowa do schyłku XVI wieku* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 129–211.
- Waingertner P., *W drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, *Lata 1918–2020*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 15–86.
- Wilk-Woś Z., *O plebanach miejskim i wiejskim*, „Biuletyn Uniejowski” 2016, t. 5, s. 29–40. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.05.02>
- Żerek-Kleszcz H., *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 213–387.

Źródła internetowe

- Owczarek A., *Średniowieczny zabytek ze Spycimierza*, <https://uniejow.pl/aktualnosc/sredniowieczny-zabytek-ze-spycimierza.html> [dostęp: 17.03.2022].
- <https://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/parafia-i-kosciol/> [dostęp: 17.03.2022].